

NORMAN DAVIES

Ιστορία
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ • ΑΘΗΝΑ 2009

ΝΕΦΕΛΗ / ΙΣΤΟΡΙΑ

Διεύθυνση σειράς:
Αντώνης Λιάκος - Έφη Γαζή

Τίτλος πρωτοτύπου: *Europe: A History*

Copyright © Norman Davies, 1997

Μετάφραση: Πελαγία Μαρκέτου και Ιουλία Πεντάζου
Επιμέλεια - διορθώσεις: Χρήστος Γκαβάγιας, Πέλλα Δικονημάκη, Μαρία Καΐρη, Αθηνά Συριάτου
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Δημήτρης Στεβής
Σχεδιασμός βιβλίου και τυπογραφική επιμέλεια: Περικλής Δουβίτσας
Επεξεργασία χαρτών και διαγραμμάτων: Δημήτρης Στεβής
Εκτύπωση βιβλίου: Άγγελος Ελεύθερος
Εκτύπωση εξωφύλλου: Άρτυπος ΕΠΕ
Βιβλιοδεσία: Γιάννης Μπουντάς και Χρήστος Βασιλειάδης

Α΄ Τόμος: ISBN: 978-960-211-896-2

Β΄ Τόμος: ISBN: 978-960-211-897-9

Αρ. έκδοσης: 1344

Για την ελληνική γλώσσα:
© 2009 Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ
Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80
τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093
e-mail: info@nnet.gr
www.nnet.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ **XII** *Divisa et Indivisa*

Η ΕΥΡΩΠΗ ΔΙΑΙΡΕΜΕΝΗ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΗ, 1945-1991

Έντονη αίσθηση ματαιότητας πλανιόταν πάνω από την Ευρώπη κατά το δεύτερο ήμισυ του εικοστού αιώνα. Οι τεράστιες θυσίες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν παρήγαγαν ασφάλεια: ολόκληρη η ήπειρος μετά από λίγο διαιρέθηκε σε δύο αντίπαλους πολιτικούς και στρατιωτικούς συνασπισμούς που ανάλωναν την ενεργητικότητά τους σχεδόν επί μισό αιώνα. Τεράστια αποθέματα πόρων, στην Ανατολή ιδίως, αφιερώθηκαν σε μη παραγωγικούς σκοπούς, ελάχιστες χώρες ήταν σε θέση να τηρήσουν ουδέτερη στάση και η οικοδόμηση της ευρωπαϊκής ενότητας αναβλήθηκε κατ' επανάληψη.

Ο κύκλος του Ζαν Πωλ Σαρτρ και των υπαρξιστών φιλοσόφων συνέλαβε έξοχα τη μεταπολεμική διάθεση ματαιότητας, διάθεση που ξεθώριασε σχετικά σύντομα στις περισσότερες δυτικές χώρες, αλλά αναδύθηκε και πάλι στην επιφάνεια τις επόμενες δεκαετίες, με το ειρηνιστικό κίνημα και όσους διαδήλωναν εναντίον των πυρηνικών εξοπλισμών. Η ίδια διάθεση διέψευδε στην ανατολική Ευρώπη την αισιοδοξία της επίσημης προπαγάνδας και παρέμεινε κυρίαρχη νότα στην ενδόμυχη ζωή των ανθρώπων μέχρι τη «Refolution», την «επανάσταση διά των μεταρρυθμίσεων», των ετών 1989-1991.

Η διαίρεση της Ευρώπης συνέβαλε, κατά καλή τύχη όσων ήλπιζαν να επουλωθούν οι πληγές, στην ενίσχυση της ισχυρής κίνησης του ευρωπαϊσμού, η οποία είχε σπαρθεί πριν από τον πόλεμο και τώρα αναπτυσσόταν στη Δύση. Με βάση αυτήν καλλιεργήθηκε μια νέα αίσθηση κοινότητας, αρχικά ως ηθική εκστρατεία με στόχο τη βελτίωση των διεθνών σχέσεων και αργότερα ως προς το πεδίο της οικονομικής συνεργασίας. Χάρη σε αυτήν ιδρύθηκε ένα σύνολο σύνθετων θεσμών, οι οποίοι είχαν σχεδιαστεί ούτως ώστε να διευρύνονται ολοένα και περισσότερο καθώς καλωσορίζονταν στους κόλπους τους περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες· επρόκειτο για το Συμβούλιο της Ευρώπης (από

το 1949), την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και τα συνδεδεμένα με αυτήν θεσμικά σώματα (μετά το 1956). Παρ' όλ' αυτά, όμως, για πολλές δεκαετίες η εναλλακτική προοπτική να αποτελέσει ολόκληρη η Ευρώπη ένα κομμουνιστικό στρατόπεδο δεν είχε εξαλειφθεί.

Η Δύση αποδείχθηκε εν τέλει ασύγκριτα πιο δυναμική από την Ανατολή. Η δυτική Ευρώπη, με τη συνδρομή των ΗΠΑ, αναδύθηκε ταχέως από τα μεταπολεμικά ερείπια και άρχισε να πορεύεται προς μια πρωτοφανή εποχή ευημερίας. Τα αρχικά μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, αντλώντας έμπνευση από το παράδειγμα του *Wirtschaftswunder*, του «οικονομικού θαύματος» της Δυτικής Γερμανίας, δεν δυσκολεύθηκαν να διαφημίσουν τα πλεονεκτήματα των στόχων για τους οποίους αγωνίζονταν. Τα μέλη της ΕΟΚ διπλασιάστηκαν από έξι το 1956 σε δώδεκα το 1983, ενώ παρέμεναν ακόμα εκκρεμείς πολλές αιτήσεις συμμετοχής. Ενόσω το Κρεμλίνο αντεπεξερχόταν ολοένα και δυσκολότερα στις απαιτήσεις της αυτοκρατορίας του που στηριζόταν στη φυσική δύναμη, η ταχύτατη διαδικασία αποαποικιοποίησης της Ασίας και της Αφρικής επέτρεψε στις αποικιοκρατικές δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις να προσβλέψουν σε ένα νέο μέλλον μιας ενοποιημένης Ευρώπης. Οι δυτικοευρωπαϊκές αμυντικές δυνάμεις, υπό την καθοδήγηση του ΝΑΤΟ, άντεξαν σταθερά στη σοβιετική απειλή, που γινόταν ολοένα και λιγότερο πιστευτή. Η κίνηση του ευρωπαϊσμού κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980 φαινόταν να οδεύει προς την ωριμότητα, την ίδια ακριβώς στιγμή που ο σοβιετικός κομμουνισμός έπεφτε στην επιθανάτια κλίση του.

Παρά τις διαιρέσεις, πάντως, η έννοια της Ευρώπης δεν ήταν λιγότερο ζωντανή στην Ανατολή από όσο στη Δύση. Η σοβιετική τυραννία ήταν εξ ορισμού αποτελεσματικότερη ως προς την προώθηση του ευρωπαϊκού ιδεώδους. Οι πολίτες του πρώην σοβιετικού συνασπισμού εντυπωσιάστηκαν βαθύτατα από την υπερεπάρκεια τροφίμων της δυτικής Ευρώπης· ωστόσο, υπάρχει κάθε λόγος να πιστέψουμε ότι η φιλοδοξία τους να επανασυνδεθούν με την «Ευρώπη» δεν είχε μόνο υλική, αλλά και ισχυρή πνευματική διάσταση. «Η Ευρώπη έχει δύο πνεύμονες», διακήρυττε ένας πάπας σλαβικής καταγωγής· «ποτέ δεν θα αναπνεύσει με ευχέρεια, αν δεν χρησιμοποιήσει και τους δύο.»¹

Τα χαμένα για την Ευρώπη χρόνια διαιρούνται σαφέστατα σε τρεις περιόδους. Άρχισαν ευθύς αμέσως με τη μεταπολεμική εποχή (1945-1948), όταν απωλέσθηκε οριστικά η συμμαχική ενότητα. Συνεχίστηκαν κατά τις τέσσερις δεκαετίες του Ψυχρού Πολέμου (1948-1989) και έληξαν με την εντυπωσιακή βασιλεία του Μιχαήλ Γκορμπασόφ (1985-1991) στη Μόσχα. Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε ότι άρχισαν την ημέρα της συμμαχικής νίκης, στις 9 Μαΐου του 1945, και έληξαν με την οριστική διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, τον Δεκέμβριο του 1991. Έκτοτε, σχεδόν όλοι οι ευρωπαϊκοί λαοί ήταν πια ελεύθεροι να καθορίσουν μόνοι το πεπρωμένο τους.

1.

Πρόκειται για την αγαπημένη μεταφορά του πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄. Βλ. π.χ. την αποστολική επιστολή του *Euntes in mundum* (1988), κατά τους εορτασμούς της χιλιοστής επετείου των Ρως του Κιέβου.

Το τέλος της μεγάλης Συμμαχίας, 1945-1948

Η διαίρεση της Ευρώπης βρισκόταν εν σπέρματι στις συνθήκες που συνόδευαν το τέλος του πολέμου. Τα κοινωνικοπολιτικά συστήματα της Ανατολής και της Δύσης μοιραία θα συμβάδιζαν με τις θέσεις των στρατών κατοχής, όπως ορθά είχε προβλέψει ο Στάλιν. Ωστόσο, η διαίρεση της Ευρώπης δεν αποκρυσταλλώθηκε αμέσως. Στην αρχή οι νικητές σύμμαχοι ήταν απασχολημένοι με τα άμεσα προβλήματα των προσφύγων, της επανεγκατάστασης και της αποκατάστασης των ζημιών. Επίσης, ήταν αναγκασμένοι να συνεργαστούν στην από κοινού διοίκηση της Γερμανίας και της Αυστρίας. Ο Στάλιν ενεργούσε με περίσκεψη, υιοθετώντας διαφορετική πολιτική σε κάθε πρωτεύουσα. Οι Αμερικανοί, επίσης, αποκάλυπταν τις προθέσεις τους με πολύ αργό ρυθμό.

Κανένας δεν ζήτησε να συγκληθεί κατεπειγόντως γενική ειρηνευτική συνδιάσκεψη, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη το 1918. Δεν υπήρχε γερμανική κυβέρνηση η οποία θα υπέγραφε μια νέα συνθήκη, ενώ ειδικότερα ο Στάλιν δεν είχε καμιά πρόθεση να διαπραγματευθεί εκ νέου τα υπέρογκα κέρδη που είχε ήδη διασφαλίσει. Συνεπώς, η μοναδική συνδιάσκεψη της ειρήνης συγκλήθηκε στο Παρίσι από τον Ιούλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1946 προκειμένου να ρυθμιστεί η τύχη των πέντε μικρότερων ηττημένων κρατών, της Ιταλίας, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας και της Φινλανδίας. Οι εργασίες καθορίστηκαν από το συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών των Συμμάχων, οι οποίοι ουσιαστικά υπαγόρευαν τους όρους του διακανονισμού. Όλα τα ηττημένα κράτη υποχρεώθηκαν να παραχωρήσουν εδάφη τους. Η Ιταλία έχασε όλες τις αποικίες της στην Αφρική, αλλά διέσωσε το Νότιο Τυρόλο. Όλες οι χώρες υποχρεώθηκαν να καταβάλουν υπέρογκες αποζημιώσεις, συνολικού ύψους ενός δισεκατομμυρίου διακοσίων πενήντα εκατομμυρίων δολαρίων, ιδίως προς την ΕΣΣΔ και τη Γιουγκοσλαβία. Η συνδιάσκεψη επέμεινε, σε πείσμα των σοβιετικών αντιρρήσεων, να καθιερωθεί ο Δούναβης ως διεθνής υδάτινη οδός και η Τεργέστη ως ελεύθερο λιμάνι υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών.

Η Τεργέστη, το μοναδικό διαμφισβητούμενο ευρωπαϊκό έδαφος μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εξακολούθησε για επτά χρόνια να αποτελεί αιτία ισχυρών εντάσεων. Τα βρετανικά στρατεύματα είχαν εξασφαλίσει τη Ζώνη Α, στην οποία περιλαμβάνονταν το λιμάνι και η πόλη, ενώ οι Γιουγκοσλάβοι είχαν στην κατοχή τους τη Ζώνη Β στα ανατολικά. Η συμφωνία του Οκτωβρίου του 1954 ανάμεσα στην Ιταλία και στη Γιουγκοσλαβία οριστικοποίησε τελικά τη διαίρεση αυτή. (Βλ. παράρτ. Ι, 86, σ. 1397.)

Η μεταπολεμική Ευρώπη είχε να αντιμετωπίσει την πλημμυρίδα των προσφύγων. Τόσο οι ναζί όσο και οι Σοβιετικοί είχαν προβεί σε μαζικούς εκτοπισμούς, και σε ευρεία χρήση της καταναγκαστικής εργασίας. Πολλοί επιζήσαντες έβρισκαν και πάλι την ελευθερία τους. Μόνο στη Γερμανία υπήρχαν εννέα εκατομμύρια εκτοπισμένοι. Ζούσαν στοιβαγμένοι σε πρωτόγονους καταυλισμούς, εγκατεστημένους συνήθως σε στρατόπεδα τα οποία μόλις είχαν εκκενωθεί από τους αιχμαλώτους πολέμου. Οι πολυπληθέστερες ομάδες προσφύγων προέρχονταν από χώρες που είχε καταλάβει πρόσφατα ο Κόκκινος Στρατός, στις οποί-